

ПРАЙМЕРІЗ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОПТИМІЗАЦІЇ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ

*У межах цієї статті здійснено ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз праймерізу як інструменту оптимізації виборчих технологій в Україні, відповідно до цього з'ясовано сутність праймерізу у контексті сучасних дослідницьких підходів, простежено ґенезу його становлення та запровадження у різних політичних системах, розкрито роль кокусної технології у реалізації праймерізу, вказано основні шляхи його запровадження в політичній практиці України. **Ключові слова:** праймеріз, кокус, попередні вибори, виборчі технології, політичні технології, виборчий процес, політичні партії, політична система, політична практика, державне управління, внутрішньопартійна конкуренція, міжпартійна конкуренція.*

***Radmila Voitovich. Primaries as a tool for optimization of polling technology in Ukraine.** As part of this article is a thorough theoretical and methodological analysis of the primaries as a tool for optimization of polling technology in Ukraine, according to the essence of primaries in the context of current research approaches, the genesis of its formation and zaprorvadzhenya in different political systems and role of technology in kokusnoyi primaries, given on ways to introduce it in political practice in Ukraine. **Keywords:** primaries, Caucus, previous elections, election technology, political technologies, the electoral process, political parties, political system, political practices, governance, internal party competition, party competition*

Сучасний етап розвитку Української держави, модернізації її публічно-адміністративних та політико-правових інститутів в особливому контексті ставить питання про розроблення та запровадження новітніх технологій організації виборчого процесу. Однією із таких технологій є праймеріз, який слугує своєрідною оптимізаційною основою для результативності процедур попереднього голосування в межах окремої партії, аби тим самим сприяти демократизації її діяльності у напрямі реалізації реальних виборчих інтересів громадян.

Розроблення праймерізу як науково-практичної проблеми в межах вітчизняної науки має опосередкований характер, завдяки

чому окремі методологічні підходи до її вирішення відрізняються виключно декларативно-публіцистичним чи політико-популістським характер. Це, безпосередньо, зумовлює теоретико-методологічну та практико-прикладну доцільність аналізу праймерізу як інструменту оптимізації сучасних виборчих технологій в Україні в межах сучасної політологічної та державно-управлінської науки.

Уперше праймеріз як окрему процедуру у структурі виборчих технологій було використано у США в 1842 році. Протягом майже двох сотень років він переживав різні етапи свого розвитку — від активної підтримки до абсолютного несприйняття як в США, так і в різних країнах світу, які характеризуються намаганням демократизації внутрішньопартійної практики. Найбільшого розквіту технологія праймерізу набула у 70-ті роки ХХ ст., коли світ фактично визнав, що політика не може бути ефективною, якщо висунення кандидатів на виборах від партії базується на «внутрішньоколуарних домовленостях та торгах ... оскільки реальний вплив на «висувальницький» процес мала лише партійна еліта та частково делегати з'їздів, і аж ніяк не рядові члени партії» [1]. Таким чином, це свідчить про те, що технологія праймерізу у західноєвропейському світі фактично змінила підхід до висунення кандидатів на вибори та відкрила широкі можливості для демократизації внутрішньопартійного життя, а головне — декорупціоналізації процесу формування виборчих списків

Під праймерізом у США розуміються «попередні (первинні) вибори, у ході яких висуваються кандидати у депутати центральних та місцевих рівнів, кандидати на інші виборні посади, делегати національних партійних конвентів, члени партійних комітетів Демократичної та Республіканської партії» [2]. Це свідчить про те, що праймеріз є окремою внутрішньопартійною процедурою, яка забезпечує здійснення первинного вибору основних претендентів від партії на відповідний пост.

Окремі методологічні корективи у розуміння праймерізу внесені деякими західноєвропейськими вченими, під яким вони розуміють «сукупність усіх первинних виборчих заходів перед президентськими виборами» [3]; засіб підвищення внутрішньопартійної конкуренції [4]; інструмент формування ефективної демократії у партійному житті [5]; демократичний механізм боротьби за владу в середині еліти [6]. Загальнометодологічний контекст розуміння праймерізу у більшості дослідницьких підходів «являє собою сукупність безпосередньо праймерізу та кокусів» [7].

З певним застереженням до ефективності запровадження праймерізу ставився М.Вебер. На його думку, «праймерізм протиставляє абсолютно безпринципні партії, які є виключно кар'єристськими організаціями. Завдяки йому партії спрямовують свій інтерес лише на передвиборчу боротьбу, а не на інтереси громадян» [8]. Вчений також переконаний у тому, що саме праймеріз перетворює реальну демократію у формальну, завдяки цьому втрачається потреба у ефективному професійному чиновнику, якого фактично підміняє народний чиновник і який не завжди має «професійне покликання до політики».

Однією із проблем запровадження праймерізу як інструменту оптимізації виборчих технологій в Україні є його нормативно-правове забезпечення. Це ставить питання про необхідність прийняття спеціального закону, який би регламентував процедури проведення праймерізу та ефективність його реалізації в межах вітчизняних виборчих технологій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Метою цієї статті є здійснення теоретико-методологічного аналізу праймерізу як інструменту оптимізації виборчих технологій в Україні. Досягнення цієї мети зумовлює вирішення відповідних завдань, а саме: з'ясувати сутність праймерізу у контексті сучасних дослідницьких підходів, простежити генезу його становлення та запровадження у різних політичних системах, розкрити роль кокусної технології у реалізації праймерізу, вказати на основні шляхи його запровадження в політичній практиці України.

Праймеріз має дві форми: закриту та відкриту. У першому випадку до голосування долучаються лише члени партії, у другому — будь-який виборець приходять на дільницю і бере бюлетень лише тієї партії, яку він підтримує і ставить позначку навпроти того кандидата від партії, який може найкраще представити її на виборах. Потім відбувається підрахунок голосів по кожному кандидату. Як показує практика, «якщо партія сильна і згуртована, то зазвичай вона вибирає «закриту» систему, а якщо партія слабка, аморфна і перебуває в опозиції — відкриту» [9].

Праймеріз являє собою ефективну технологію проведення партійних виборів, у межах яких має бути визначений єдиний партійний кандидат у Президенти. З огляду на це, в Україні варто поставити питання не лише про законодавче, а й про ідеологічне забезпечення утвердження праймерізу. У зв'язку з цим, праймеріз як інструмент реалізації виборчих технологій в Україні повинен

перетворитися на ефективний інститут залучення до політики партії не лише суб'єктів, задіяних у структурних підрозділах партій, і тих, хто має високі показники довіри з боку громадян, а також і самих громадян, які є ідеологічними прихильниками партії.

Технологічно праймеріз має запроваджуватися на всіх структурних рівнях партії (на районному, обласному на центральному). Кожен із цих рівнів має визначити для себе форму голосування самостійно. В той же час, слід зазначити, що у XX ст. праймеріз став альтернативною технологією, яка мала на меті обмежити вплив місцевих партійних керівників на прийняття відповідних партійних рішень стратегічного рівня. У цьому відношенні, праймеріз повинен гарантувати демократичні критерії організації виборчого процесу, до якого мають залучатися кращі із кращих у партії на засадах власного волевиявлення та волі більшості членів партії. Більше того, праймеріз являє собою своєрідну форму активізації участі у партійному будівництві не лише лідерів партії, але й пересічних партійних активістів та безпосередніх виборців. Це свідчить про те, що запровадження праймерізу як окремого інструменту здійснення виборчого процесу в Україні сприятиме залученню громадян до вибору єдиного кандидата, оскільки, таким способом, громадяни відчужують частину своїх прав членам партії і делегують їм завдання — відстоювати їх політичні інтереси.

У межах нашого аналізу слід зазначити, що практичною альтернативою праймерізу протягом усього XX ст. була технологія кокусу. Але вона повною мірою не відповідала оптимізаційним критеріям демократичної організації виборчого процесу, оскільки кокус, на відміну від праймерізу, є пасивною виборчою формою. Але проводити праймеріз, минаючи процедури кокусу, не завжди доцільно. Результати кокусу можуть бути визначальними лише у тому разі, якщо партія не проводить праймеріз.

Слово «кокус» первинно позначувало «ситуацію, коли люди збираються разом і створюють великий балаган» [10]. У загальному контексті кокус являє собою: «партійне зібрання або референдум» [11]; «зібрання прихильників або членів політичної партії чи політичного руху» [12]; партійно-фракційну закриту нараду для вирішення організаційних чи стратегічних питань партії, яка спрямована на висунення кандидатів від партії на політичні пости [13]; закрите зібрання для офіційних осіб партії з метою обговорення політично важливих питань [5]. Технологічно кокуси як окрема виборча процедура проводяться з метою первинного

просування кандидатів у Президенти від конкретної політичної партії. І, що дуже важливо, вони не є обов'язковим і формальним заходом (на відміну від праймерізу, який є формальним заходом у структурі технології виборчого процесу). Здебільшого кокусна технологія передбачає відповідні форми об'єднання політиків задля реалізації спільних інтересів та потреб і спрямована на безпосереднє прийняття рішень щодо висунення кандидатів від партії на відповідний політичний пост у державі. Загалом кокуси є оптимізаційною технологією, яка дозволяє приймати рішення щодо участі окремих членів партії у загальнопартійному з'їзді.

Кокусна технологія у виборчому процесі виступає у ролі первинного етапу багаторівневої стратегії формування партійної делегації на з'їзд партії, де будуть обирати кандидата від партії у Президенти. Треба також зазначити, що у більшості країн світу кокуси як окрему виборчу технологію також використовують не лише з метою демократизації адміністративного управління партією, але і для встановлення партійної дисципліни. Найбільш популярними у західноєвропейському світі є такі форми кокусів, які уособлюють неформальну організацію, що складається з членів, пов'язаних спільними інтересами, які проводять відповідні консультації з метою внесення змін у порядок денний та змін у стратегію розвитку держави. Брати участь у таких кокусах можуть не лише члени окремої політичної партії чи її прихильники, але й члени різних партій.

У загальностратегічному відношенні кокуси є одним із оптимізаційних інструментів успішності проведення партійної конференції. Будь-яка партія незадовога до виборів завжди має дві основні амбіції: обрати єдиного кандидата від партії, який буде представляти її на виборах, а також визначитися зі змістом політичної програми, яку він буде відстоювати на цих виборах. Традиційно у більшості країн демократичного світу, аби стати «офіційним кандидатом від партії, необхідно набрати мінімум дві третіх голосів делегатів партії» [3]. Слід зазначити, що така кокусна технологія організації виборчого процесу спрямована на демократизацію внутрішньопартійних процесів та децентралізацію в управлінні партією, а завдяки цьому партія дістає максимальну можливість наблизитися до інтересів громадян. Однак кокусна технологія, на відміну від праймерізу, не містить технологічно-функціонального навантаження, а тому практично вона має структурно перебудувати останньому.

Практика праймерізу майже у всьому світі є гарантією демократизації та популяризації політичного життя суспільства, а отже, і ефективності проведення виборчої кампанії. Запровадження практики крокусу і праймерізу у виборчі процеси України дозволить передусім позбутися тієї ситуації, з якою досить часто стикаються виборці, коли їм не подобається жоден із кандидатів, представлених партією у Президенти. Виходячи із цього, на думку У.Беккера, праймеріз є саме тією виборчою технологією, яка «визначає ідеальну політичну демократію, що забезпечує інституційний устрій вироблення політичних рішень, в якому особистості змагаються за політичні посади у вільній конкуренції за голоси широких верств виборців» [14].

Аналізуючи сутність та функціональний зміст праймерізу як інструменту оптимізації виборчих технологій, варто поставити питання про його результативність. Цей аспект необхідно обов'язково враховувати, оскільки результати праймерізу можуть бути як формально-обов'язковими, так і консультативними [15]. Формально-обов'язковий характер праймерізу свідчить про те, що необхідною функціональною складовою структури виборчого процесу є проведення праймерізу, оскільки він зобов'язує членів партії віддати свій голос певному кандидату на відповідній партійній конференції (з'їзді). Консультативний зміст праймерізу характеризує його технологічний потенціал, тому що тут члени партії залишають за собою право самостійно ухвалювати рішення, оскільки побажання виборців для них мають лише консультативне значення [15]. Такий підхід до розуміння праймерізу дозволяє здійснити структурно-функціональний аналіз демократизації внутрішньопартійної політики. На думку С.Даунса, це підтверджується тим, що «визначальним моментом демократії є всезагальні вибори, а тому, виходячи із цього, партіям доводиться вибирати найкращих кандидатів для підвищення рейтингу своєї привабливості» [14].

Цінним у практико-прикладному відношенні щодо оптимізації виборчих технологій і проведення первинних виборів в Україні зокрема є запровадження американського досвіду одночасного проведення праймерізу всіма політичними партіями на території всієї держави так званого «супервівторка» (у США — перший вівторок лютого). Безумовно, досвід США, в буквальному сенсі, не слід переймати Україні, однак окремі аспекти його адаптації можуть забезпечити демократизацію вибору кандидатів від партії на відповідних виборах.

В умовах розвитку інформаційно-комунікативного суспільства проведення праймерізу значно спрощується технологічно. Процедура вибору кандидатів від партії можуть бути переведенні в електронну систему. Кожному члену партії під час вступу у її ряди має присвоюватися електронний індивідуальний код, який дозволить би йому робити свій вибір в електронному бюлетені, а також і вписувати окремого від себе кандидата у депутати. За результатами такого електронного голосування на всіх рівнях партійної організації вдасться сформувати список найбільш достойних кандидатів від партії на виборах. Однак технологічно такий електронний праймеріз необхідно проводити таким чином, аби голосування лишалося абсолютно таємним і при цьому абсолютно прозорим, аби керівництво партії не мало жодного впливу на його результати. Це, безумовно, потребує розроблення спеціального програмного забезпечення, яке б гарантувало належну результативність запровадження механізмів демократизації відбору кандидатів від партії.

Виходячи із того, що праймеріз є новаційною технологією демократизації партійного життя, він є ще й генераційною основою для оновлення партії, її максимальної адаптації до реальних потреб суспільства, а тому процедури його проведення мають бути регламентовані чітким нормативно-правовим забезпеченням. У цьому відношенні, йдеться про необхідність прийняття відповідного Закону України «Про праймеріз» та відповідних доповнень до Законів України «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», які б чітко прописували внутрішньопартійні механізми проведення праймерізу політичними партіями, що є суб'єктами виборчого процесу. Таким чином, праймеріз у політичному житті України надасть реальні конкурентні переваги партіям, які вдаються до його запровадження, а отже, слугуватиме відкритості формування списків та прозорості відбору кандидатів від партії.

Однак запровадження праймерізу як інструменту оптимізації виборчих технологій в Україні має також і своє відторгнення з боку окремих політичних сил. У зв'язку з цим, очільників політичних партій більше цікавлять проблеми відкритих списків, ніж їх якість, яку можна досягнути за допомогою технології праймерізу. Партійне будівництво в Україні спрямоване передусім на формування таких іміджевих характеристик партії, які забезпечать їй формальну привабливість серед інших. На нашу ж думку,

саме праймеріз і є тим оптимізаційним інструментом демократизації партійного будівництва, який слугуватиме своєрідним стимулом для внутрішнього розвитку партій, а отже, і принципом формування довіри до неї з боку громадян. Ефективна технологія реалізації праймерізу у жодному разі не приведе до внутрішньопартійних проблем, втрати рейтингів партією, розпалювання ворожнечі, формування внутрішньопартійних кланів, на чому наголошують окремі керівники вітчизняних партій. Більше того, саме праймеріз шляхом стимулювання внутрішньопартійної конкуренції забезпечить реалізацію ефективної діяльності партії. Також слід зазначити, що праймеріз як оптимізаційна виборча технологія дозволить в Україні успішно розв'язати проблему формування списків із широким використанням адміністративного ресурсу, занісши до них безпартійних кандидатів. Наприклад, партія «Сильна Україна» чи не першою запровадила технологію праймерізу, яка передбачала участь у ній кожного громадянина України, хто підтримує програму партії, вилучивши членство в партії як необхідну умову для участі у попередніх виборах.

Треба також зазначити, що у сучасному варіанті праймеріз як інструмент оптимізації виборчих технологій в Україні є своєрідним демократичним тестом, який дозволяє виявити, наскільки партійні кадри володіють необхідним потенціалом для участі у виборах і відповідають ефективним критеріям реалізації політичної практики. У цьому відношенні, особлива увага має приділятися відповідним методикам політичного маркетингу, які б дозволили залучити політиків, яким найбільше довіряє громадськість і які, таким чином, можуть бути долучені до участі у праймерізі. У більшості країн західноєвропейського світу праймеріз може і не проводитись, якщо кандидат набирає 65–70% голосів (довіри), якщо менше — то праймеріз проводиться, щоб знайти альтернативну йому кандидатуру [4]. Це стосується як виборів Президента держави, так і виборів до місцевих органів влади.

У зв'язку з цим також постає питання, за якими критеріями мають оцінюватися кандидати, які долучаються до участі у праймерізі. У більшості країн світу перевага надається саме тим кандидатам, які «володіють потенціалом успішного проведення виборчої кампанії і здатні її виграти. Зокрема, це харизматичні особистості, які мають досвід адміністративної роботи» [2]. На думку американського дослідника Г.Стівенсона, особистість кандидата в президенти мусить мати самостійну привабливість, «він повинен

менше роздумувати про зовнішню політику (відповідно до американської традиції, цим має займатись еліта) і більше опікуватися внутрішніми проблемами рядових партійців, доводячи їм, наскільки близько він переймається їхніми проблемами» [1].

Праймеріз також є достатньо успішною технологією подолання волюнтаризму та корупції серед партійних керівників, які завжди користуються своїми повноваженнями щодо впливу на прийняття відповідних політичних рішень. Традиційно партійні вожді, особливо коли це стосується суспільств, далеких від реальної демократії, намагаються силоміць просувати свою політичну лінію, ігноруючи тим самим волю більшості членів партії. Це, безумовно, ставить питання про доцільність запровадження новітніх інструментів демократизації внутрішньопартійного життя таким способом, аби безпосередньо вибирати політиків, які будуть відстоювати інтереси громади. Загальностратегічна спрямованість праймерізу саме і полягає в тому, «яким чином обмежити вплив партійних босів та апарат партії, які володіють потужними можливостями у просуванні вигідного для них кандидата, спонукаючи політиків до розуміння того, що для них важливим є сама партія, а не її «вершки» — учасники партійного з'їзду, які офіційно оголошують ім'я кандидата від партії» [16].

Головним принципом запровадження праймерізу в Україні має бути забезпечення як внутрішньопартійної конкуренції, так і міжпартійної конкуренції. Фундаментальною основою побудови та розвитку будь-якої партії є її ідеологічна платформа, яка впливає не лише на зміст її функціонування, але і визначає конкурентні переваги серед інших партій. Виходячи із того, що кожна партія структурно побудована із двох елементів — керівників (президії партії) професійних політиків та рядових членів, які є прихильниками ідеологічної платформи партії, постає питання «примноження потенційних кандидатів партії», а це стає можливим лише за допомогою технології праймерізу. Отже, це свідчить про те, що праймеріз є ефективною технологією посилення внутрішньопартійної конкуренції завдяки своєму мотиваційному інструменту. З іншого ж боку, міжпартійна конкуренція досить часто може приводити до зниження внутрішньопартійної конкуренції, таким чином партія на виборах не набуває відповідного рівня підтримки з боку громадян. З цього приводу варто також звернути увагу і на той факт, що саме внутрішньопартійна конкуренція спонукає до більшої ідеологічності лідера партії, а це підвищує

саму конкуренцію для відбору лідерів партії. Такі партії зазвичай є орієнтованими не на «здобуття влади», а на безпосередню участь партії у політичному житті держави.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Здійснений нами аналіз праймерізу як інструменту оптимізації виборчих технологій в Україні дозволив розкрити його сутність, зміст та функціональні особливості, які передусім полягають у посиленні внутрішньопартійної та міжпартійної конкуренції, що є основою для демократизації політичної системи та підвищення її довіри з боку громадян. Це безпосередньо підтверджується тим, що довіряють більше тим партіям, які мають ефективну внутрішньоорганізаційну структуру і запроваджують демократичні форми самоорганізаційного розвитку, однією із яких і є праймеріз. З огляду на те, що технологія праймерізу не є належно апробованою в Україні, позбавлена необхідного нормативно-правового забезпечення, а отже, потребує своєрідної національної регламентованості щодо її реалізації, постає питання практико-прикладного обґрунтування механізмів її запровадження. Методологічне вивчення цього аспекту і закладає перспективи подальшого розроблення зазначеної проблематики у майбутньому в межах політологічної та державно-управлінської науки.

1. Стивенсон Грайер. Принципы демократических выборов. <http://www.infousa.ru/government/dmpaper3.htm>

2. Keefe W.J. Parties, politics and public policy in America / seventh edition. — Washington D.C.: Congressional Quarterly Inc., 2007. — P. 386.

3. Mark E. Bush, Does Redistricting Make a Difference? Partisan Representation and Electoral Behavior. — Johns Hopkins University Press, 2003. — 387 p.

4. Кастанейра М., Крутцен Б., Сагет Н. Внутрипартийная политика и электоральная конкуренция. — М., 2006. — 478 с.

5. Alexander Keysser. The Right to Vote: The Contested History of Democracy in the United States. — Basic Books, 2000.

6. Pareto V. Transformazioni della democrazia. — Mil., 2004. — 417 p.

7. Samuel Huntington, The Third Wave: Democratization In The Late Twentieth Century. — University of Oklahoma Press, 2003.

8. Вебер М. Политика как призвание и как профессия // Избранные произведения. — М., 1990. — С. 680–683.

9. Donald W. Rogers, ed. Voting and the Spirit of American Democracy: Essays on the History of Voting and Voting Rights in America. — University of Illinois Press, 2002.

10. Bernard Grofman and Arend Lijphant, eds. Electoral Laws and Their Political Consequences. — Agathon Press, 2006.

11. How Does the Primary Process Work? — Project Vote Smart // www.vote-smart.org

12. Стивенсон Грайер. Избирательные кампании и суд. — М., 2005. — 517 с.

13. Американа / Под ред. В.П. Астахова и др. — Смоленск: Полиграмма, 1996. — 813 с.

14. Американское конституционное законодательство: вступительные очерки и отдельные примеры // У.Беккер, С.Даунас и др. — М., 2006. — 589 с.

15. Simon Jeffery. FAQ: The US primaries. — Guardian Unlimited, 04.01.2008 // The Primaries. — Historylearningsite.co.uk

16. Бородин В.А. Законодательное регулирование первичных выборов президента США // Вопросы гуманитарных наук. — 2004. — №1. — С. 203–213.